

Rozdział 13

Bogusław Póttorak, Nikola Woźniak

KONSEKWENCJE EKONOMICZNE ZMIAN W TRYBIE EGZEKUCJI NALEŻNOŚCI TRUDNYCH BANKÓW OD GOSPODARSTW DOMOWYCH NA PRZYKŁADZIE PKO BP S.A. ORAZ MBANK S.A.

Wstęp

Kredytowanie przez banki potrzeb gospodarstw domowych pozwala na realizację wielu uzasadnionych potrzeb konsumpcyjnych, potrzeb mieszkaniowych i potrzeb aspiracyjnych. W procesach kredytowania pojawiać się może jednak sytuacja braku spłaty należności kredytowej w wymaganym terminie i pojawiania się zjawiska narastania należności trudnych w systemie bankowym. Duże znaczenie w ich dochodzeniu jeszcze do niedawna miały szczególne uprawnienia banków w zakresie dochodzenia spłaty poprzez realizację Bankowego Tytułu Egzekucyjnego (BTE). Zmiany w przepisach egzekucyjnych doprowadziły do zniesienia części narzędzi bankowych o szczególnym znaczeniu w trybie egzekucji i tym samym mogą mieć wpływ na kondycję finansową i wyniki finansowe banków komercyjnych. Celem opracowania jest więc ustalenie związków pomiędzy zmianami w regulacjach prawnych z zakresu egzekucji a wynikami działalności bankowej na wybranych przykładach.

W związku z powyższym sformułowano pytanie badawcze, czy zmiana uwarunkowań regulacyjnych w Polsce przeprowadzona w latach 2015 i 2018 mogła doprowadzić do pogorszenia wyników finansowych banków komercyjnych?

W rozdziale wykonano badanie metodą *case study* polegające na porównaniu kredytowania oraz egzekucji należności bankowych przez banki komercyjne PKO BP S.A. oraz mBank S.A. w roku 2015, który to był przełomowy w zakresie zmian przepisów dotyczących bankowych tytułów wykonawczych oraz w roku 2018 będącym rokiem zmian przepisów postępowania egzekucyjnego. Wyżej wskazane banki zostały wybrane ze względu na odmienny okres działalności na polskim rynku, a także pozycję rynkową, gdzie mBank S.A. na tym rynku jest bankiem o krótszym stażu i średniej wielkości udziałem w rynku, w porównaniu do banku PKO BP S.A., który jest liderem bankowości detalicznej.

W opracowaniu posłużono się literaturą przedmiotu oraz wykorzystano dane pochodzące z Biura Informacji Kredytowej, Związku Banków Polskich, raportów banków komercyjnych oraz Głównego Urzędu Statystycznego.

1. Zmiana uwarunkowań regulacyjnych egzekucji kredytów gospodarstw domowych udzielanych przez banki

W celu analizy wpływu zmian regulacji prawnych w zakresie egzekucji należności na efektywność spłacania zobowiązań przez polskie gospodarstwa domowe wybrano rok 2015 oraz 2018, w których to latach doszło do kluczowych zmian w zakresie regulacji egzekucyjnych. Do roku 2015 do innych orzeczeń, ugód i aktów zaliczany był w postępowaniu egzekucyjnym należności bankowych bankowy tytuł egzekucyjny (BTE). BTE mógł być podstawą egzekucji po nadaniu mu przez sąd klauzuli wykonalności, która to nadawana była niezwłocznie – nie później niż w terminie 3 dni od dnia złożenia wniosku wierzyciela – banku o nadanie klauzuli wykonalności.²⁹²

W celu wszczęcia postępowania egzekucyjnego bank musiał także przedstawić pisemne oświadczenie kredytobiorcy o dobrowolnym poddaniu się egzekucji, które to kredytobiorca składał w momencie podpisania umowy kredytowej – w przeciwnym wypadku nie otrzymałby on umowy kredytu.²⁹³ Dzięki bankowemu tytułowi egzekucyjnemu banki mogły skutecznie i w bardzo szybkim terminie wszczynać poprzez komornika sądowego postępowania egzekucyjne przeciw swoim dłużnikom, gdyż sąd wydawał klauzulę wykonalności bez zwykłego postępowania sądowego, sąd jedynie sprawdzał rutynowo dokumentację sprawy przedstawioną przez bank. Należy jednakże zaznaczyć, iż roszczenie egzekwowane na podstawie bankowego tytułu egzekucyjnego musiało wynikać bezpośrednio z operacji czekowych bądź wekslowych.²⁹⁴

Wyrokiem z dnia 14 kwietnia 2015 r. Trybunał Konstytucyjny²⁹⁵ uznał za niezgodne z art. 32 ust. 1 Konstytucją RP przepisy art. 96 ust. 1 i art. 97 ust. 1 ustawy z 29 sierpnia 1997 r. – Prawo bankowe, natomiast jednocześnie odroczył utratę przez nie mocy do 1 sierpnia 2016 r. w celu niewywoływania nadmiernego chaosu w systemie prawnym. Trybunał w uzasadnieniu orzeczenia wskazał na charakter bankowego tytułu egzekucyjnego, który to stawiał bank na pozycji dominującej jako "sędziego" w swej sprawie, podczas gdy zarówno bank, jak i kredytobiorca powinni mieć równą pozycję. Godził on w zasadę równego traktowania, wyrażoną

²⁹² Ustawa z dnia 29 sierpnia 1997 r. – Prawo bankowe, art. 97 (Dz.U. 2017.0.1876).

²⁹³ Z. Dobosiewicz, *Bankowość*, Warszawa 2005, s. 263.

²⁹⁴ K. Frączkiewicz, *Skup i sprzedaż wierzytelności przez banki*, Promotor Kraków, Kraków 2008, s. 39.

²⁹⁵ Wyrok TK z dnia 14 kwietnia 2015 roku, sygn. akt P 45/12, Biuro Trybunału Konstytucyjnego Zespół Orzecznictwa i Studiów, kwiecień 2015.

w art. 32 ust. 1 Konstytucji RP.²⁹⁶ Nierówność ta jednakże nie istniała tylko na płaszczyźnie podmiotów bank i kredytobiorca, ale również powstała w relacjach między bankiem będącym wierzycielem a innymi wierzycielami danego dłużnika, którzy ze względu na swój charakter prawny nie mieli możliwości uzyskania takiego tytułu wykonawczego.

Bank i kredytobiorca stanowią strony stosunku o charakterze prywatnoprawnym, z czego wynika, iż z samego założenia podmioty danego stosunku prawnego charakteryzują się, a wręcz powinna im zostać zapewniona autonomia woli, w tym przede wszystkim równość stron. Natomiast w przypadku postępowania egzekucyjnego prowadzonego na podstawie bankowego tytułu egzekucyjnego to równouprawnienie podmiotów zostało zachwiane przez nadużywanie swej pozycji przez bank. Bank, jak zostało powyżej wspomniane, uzyskiwał tytuł egzekucyjny z pominięciem merytorycznego rozpoznania sprawy, w tym nie musiał nawet uprzedzić dłużnika o wystąpieniu do sądu w celu nadaniu owemu tytułowi klauzuli wykonalności – dłużnik w ten sposób został całkowicie wykluczony z procedury postępowania klauzulowego, a możliwość jego obrony ograniczona jedynie została do zastosowania art. 840 i następnych Kodeksu postępowania cywilnego regulujących postępowanie przeciwegzekucyjne.²⁹⁷ Należy przy tych rozważaniach zaznaczyć, iż ciężar dowodu oraz ponoszenie opłaty sądowej zostało przerzucone na dłużnika, który wręcz mógł nawet nie wiedzieć, iż postępowanie zostało przeciwko niemu wszczęte, a tym samym bank jako wierzyciel został wyposażony w środek niejako o charakterze nadrzędnym, ponieważ takowe postępowanie sądowe swym charakterem bardziej przypominało postępowanie administracyjne, w którym to organ administracji publicznej określa autonomicznie obowiązki danej strony. Co do zasady banki stanowią podmioty należące do gałęzi prawa prywatnego, które prowadzą działalność gospodarczą, w swym pojęciu nastawione są na osiąganie zysku. Jednakże ich napędzająca rynek rola nie może w żaden sposób degradować innych podmiotów stosunków rynkowych, w tym zabronione winno być usprawiedliwianie w zakresie banku jako wierzyciela posiadającego tak istotne uprawnienia w stosunku do swoich dłużników.

W swym orzeczeniu, Trybunał Konstytucyjny, jednakże nie pozbawił banku możliwości dochodzenia swych roszczeń, jedynie ograniczył – wyrównał jego prawa co do innych stron postępowania oraz w swoim uzasadnieniu wyróżnił, iż bank jako wierzyciel posiada wiele możliwości zabezpieczenia swoich zobowiązań jak np. weksel, który może stać się podstawą do wydania nakazu zapłaty określonego przez przepisy Kodeksu postępowania cywilnego.²⁹⁸ Banki po dniu 1 sierpnia 2016 roku – po wejściu w życie zakazu wydawania bankowych tytułów egzekucyjnych – właśnie po ten środek jakim jest nakaz zapłaty zaczęły sięgać.

²⁹⁶ Ustawa z dnia 2 kwietnia 1997 r. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej, art.32 ust. 1 (Dz.U. 1997 nr 78 poz. 483).

²⁹⁷ Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego, art. 804 (Dz.U. 2018 poz. 1460).

²⁹⁸ Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego, art. 491 i art. 492. (Dz.U. 2018 poz. 1460).art. 491 i art. 492.

Zgodnie z 485 par. 3 Kodeksu postępowania cywilnego²⁹⁹ banki mogą dochodzić swych roszczeń na podstawie wyciągu z jego ksiąg, które to rozwiązanie stanowi najtańszą i najwygodniejszą metodę dla banku wszczynającego postępowanie. Nakaz zapłaty jest orzekany w postępowaniu nakazowym, przy którym nie jest wymagane wszczęcie rozprawy oraz uprawnia do natychmiastowego zajęcia m.in. pensji dłużnika. Dłużnik, który pragnie się od takowego nakazu odwołać, czyli zgłosić zarzuty powinien wpięrow uiścić do kasy sądu kwotę w wysokości 3,75% spornej kwoty, co w rzeczywistości w większości przypadków nie ma miejsca, gdyż kwota sporna wynika z zaciągniętego przez kredytobiorcę kredytu, który opiewa na wysokie sumy. Mając na uwadze te rozważania, można uznać, iż wycofanie bankowych tytułów egzekucyjnych wyrządziło jeszcze większą krzywdę i nierówność w stosunkach pomiędzy wierzycielem-bankiem a dłużnikiem-kredytobiorcą niż pozostawienie ich w obiegu lub wręcz stosunki te powinny podlegać jeszcze większemu rygorowi, w tym zakazem używania przez banki powinien zostać objęty również nakaz zapłaty czy też winno się w tych relacjach stosować inny, innowacyjny, a zarazem wprowadzający równość między podmiotami stosunku prawnego środek.

Dodatkowo należy zaznaczyć, iż pomimo tego, że w roku 2019 istniał zakaz wystawiania bankowych tytułów egzekucyjnych, to wciąż w obrocie występują takowe tytuły egzekucyjne wystawione przez 2015 rokiem i z których bank wciąż może swoje należności egzekwować, w szczególności, że każde oznaczenie kosztowe przez komornika tytułu wykonawczego powoduje jego przedłużenie na kolejne 10 lat. Wielu dłużników nie posiadało również wiedzy, iż termin wykonalności wystawionego bankowego tytułu wykonawczego wynosi 3 lata, więc niemożliwe było prowadzenie postępowania egzekucyjnego np. w 2019 roku na podstawie takowego tytułu, gdyż upłynął termin jego przydatności.

Temat funkcjonowania Bankowych Tytułów Egzekucyjnych był wielokrotnie poruszany na komisjach sejmowych jeszcze przed wyrokiem Trybunału Konstytucyjnego w 2015 roku, jednakże dyskusja odnośnie BTE zaostrzyła się już po wspomnianym wyroku w 2018 roku, kiedy to szczecińska spółka powołując się na art.4011 Kodeksu Postępowania Cywilnego wystąpiła do Sądu o wznowienie postępowania z danym bankiem. Sytuacja ta dotyczyła postępowania egzekucyjnego obejmującego cały majątek spółki, które toczyło się na podstawie Bankowego Tytułu Egzekucyjnego opatrzonego w klauzulę wykonalności, który to tytuł został wydany już po wyroku Trybunału, jednakże jeszcze w trakcie obowiązywania zakwestionowanych przepisów prawa bankowego. Sprawę rozstrzygnął Sąd Najwyższy, który po przychyleniu się do argumentacji występującej także w sprawie radcy Prokuratorii Generalnej RP stwierdził, iż wznowienie postępowania w sprawach z zakresu BTE jest niedopuszczalne i z tego też powodu Sąd Najwyższy nie wydał uchwały, ale sędzia SN wyraził w uzasadnieniu postanowienia zdanie, że wyrok Trybunału nie może być podstawą do wznowienia postępowania, tak jak

²⁹⁹ Ibidem, art. 485 par. 3.

wyrok uznający konstytucyjność bez tego ograniczenia – od daty zapoczątkowującej obowiązywanie zaskarżonych przepisów.³⁰⁰

Przyglądając się nowelizacji przepisów Kodeksu Postępowania Cywilnego w 2019 roku istotny aspekt w kontekście Bankowych Tytułów Egzekucyjnych ma zmiana art.788 par.1 k.p.c. dotycząca przejścia uprawnień na nabywcę tytułu egzekucyjnego. Kierując się postanowieniami Sądu Najwyższego należy stwierdzić, iż na podstawie BTE zaopatrzonego w klauzulę wykonalności może być prowadzona jedynie egzekucja na rzecz banku, a nie na rzecz innej osoby³⁰¹ oraz dopuszczalne jest jedynie nadanie klauzuli wykonalności tytułowi egzekucyjnemu wystawionemu przez bank, który nabył od innego banku objętą tym tytułem wierzytelność wynikająca z czynności bankowej.³⁰² Zgodnie natomiast z art. 11 Ustawy Zmieniającej postępowanie w sprawie o nadanie klauzuli wykonalności BTE wszczęte i niezakończone przed dniem wejścia w życie tejże ustawy podlega umorzeniu, z zastrzeżeniem ustępu 2, który to stwierdza, iż jeżeli przed dniem wejścia w życie tejże ustawy wydano postanowienie w przedmiocie nadania klauzuli wykonalności BTE dalsze postępowanie w sprawie o nadanie klauzuli wykonalności toczy się według przepisów dotychczasowych, a BTE, któremu nadano klauzulę wykonalności na podstawie dotychczasowych przepisów zachowuje moc tytułu wykonawczego także po dniu wejścia w życie ustawy tj. 27 listopada 2015 roku. Interpretując powyższe przepisy można wysnuć wniosek, iż intencja ustawodawcy jest oczywista – wyjątkowo zachowują moc tylko tytułu, na które nadano klauzulę wykonalności w dotychczasowych granicach podmiotowych. Przyjęta w doktrynie wykładnia przepisów zmieniających prawo bankowe w związku z wyrokiem Trybunału Konstytucyjnego ma na celu całościowe usunięcie instytucji bankowego tytułu egzekucyjnego z polskiego porządku prawnego. Przeciwnie stanowisko prowadziłoby natomiast do wniosku, iż bankowy tytuł egzekucyjny opatrzony klauzulą wykonalności pod rządami dawnego prawa stanowi bez żadnych ograniczeń czasowych podstawę uproszczonego dochodzenia roszczeń przez bank nie tylko przeciwko danej osobie, przeciwko której sąd nadał klauzulę wykonalności, lecz także przeciwko jej następcom prawnym oraz na rzecz banków – nabywców wierzytelności i sukcesorów pod tytułem ogólnym. Efekt taki w istocie przekreśliłby skuteczność wspomnianego wielokrotnie wyroku Trybunału Konstytucyjnego z dnia 14 kwietnia 2015 r.. Należy zauważyć, iż do przejścia uprawnień w toku winno się podchodzić z dużą ostrożnością i ograniczyć się jedynie do przypadków sukcesji uniwersalnej – wartością nadrzędną jest w takowej sytuacji interes obu stron i ekonomika procesowa.

³⁰⁰ <https://www.rp.pl/W-sadzie-i-urzedzie/306069941-BTE-nie-wzruszy-nawet-wyrok-TK.html>; dostęp 18.01.2022.

³⁰¹ Postanowienie SN z 4 marca 2009 r., IV CSK 422/08.

³⁰² Uchwała SN z dnia 16 marca 2006 roku, III CZP 4/06.

2. Zakres zaciągania kredytów oraz pożyczek przez polskie gospodarstwa domowe

Powody zaciągania kredytów oraz pożyczek przez polskie gospodarstwa domowe są zróżnicowane, a w aspekcie np. nurtu ekonomii behawioralnej mogą być wywoływane jeszcze takimi emocjami jak chęć zaimponowania otoczeniu przez jednostkę, potrzebą sezonową, aspiracjami. Dodatkowo wyróżnienie danego produktu przez instytucje kredytowe może powodować silniejsze bodźce i chęć skorzystania gospodarstwa domowego z tego przedmiotu.

Wyróżnić można więc na rynku dla gospodarstw domowych kredyty hipoteczne, kredyty na pokrycie codziennych wydatków konsumpcyjnych, ale również kredyty sezonowe przeznaczone na wyjazdy wypoczynkowe bądź na przygotowania świąt. Zgodnie z badaniami przeprowadzonymi przez GUS w 2018 roku, osoby w wieku pomiędzy 36 a 59 rokiem życia zadłużone były na 28,5 mld złotych, co przewyższa wynik z 2006 roku o 8,5 mld.³⁰³ Natomiast, jak wynika z danych BIK, w grupie 15,2 mln dorosłych kredytobiorców przeważają kobiety (51,5%). Najwięcej kredytów zaciągają osoby w wieku 35-44 lat, jednak największe opóźnienia w spłacie rat kredytowych odnotowują najmłodszy do 24 roku życia. Przeważający udział wartościowy na tle wszystkich rodzajów zaciągniętych kredytów w Polsce mają zobowiązania na cele mieszkaniowe, których to w 2018 roku było 2,29 mln na łączną wartość pozostającą do spłaty w wysokości 408,21 mld zł (co stanowi 70% łącznej wartości kredytów do spłaty).³⁰⁴

Kolejno aż 48% wszystkich czynnych zobowiązań kredytowych stanowią kredyty konsumpcyjne, za które BIK przyjmuje łącznie kredyty ratalne i gotówkowe – w 2018 roku było ich 13,19 mln na kwotę do spłaty wynoszącą 152,11 mld zł (co stanowi 26% łącznej wartości kredytów do spłaty).³⁰⁵

Przeterminowane zobowiązania kredytowe i pozakredytowe w drugim kwartale 2018 roku zwiększyły się o niecałe 0,64 mld zł, czyli ponad trzykrotnie mniej niż w pierwszych miesiącach tego roku. Liczba niesolidnych dłużników zwiększa się rokrocznie, gdyż dłużnicy nie dokonują spłat motywując swoje zachowanie takimi powodami jak choroba czy brak zarobków (Rysunek 13.1.).

Dodatkowo jak pokazują dane z połowy 2019 roku uzyskane przez BIK dotyczące roku 2018 kwota 35, 43 mld złotych przypadała na należności kredytowe (Tab. 13.1.).

Wśród powyżej wskazanej liczby dłużników dominują mężczyźni, gdyż stanowią oni 61,5 % dłużników, a w przypadku kategorii wiekowej pierwszeństwo przypada osobom w wieku od 35 do 44 lat, gdyż należy do tej grupy 706,9 tysięcy dłużników.³⁰⁶

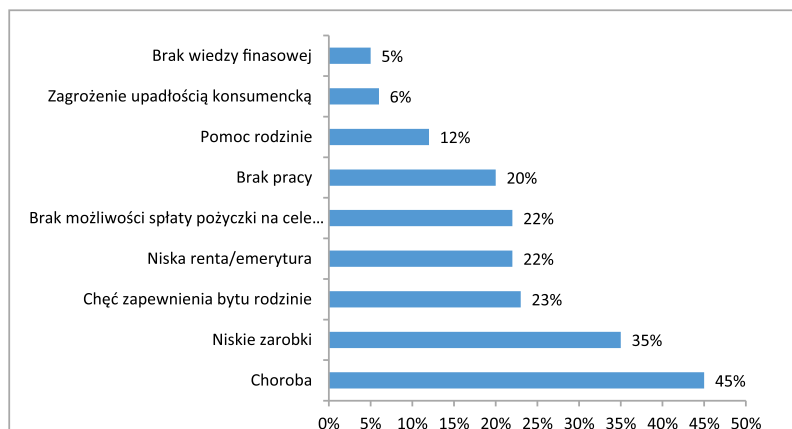
Dodatkowo można wskazać, jak pisał D. Ariely w swoich pracach, iż motywacja dłużników do zaciągania pierwszych i kolejnych kredytów wynika m.in. z braku

³⁰³ Dane statystyczne pochodzące z GUS z 2018 roku.

³⁰⁴ Dane statystyczne pochodzące z BIK z 2018 roku.

³⁰⁵ Dane statystyczne pochodzące z BIK z 2018 roku.

³⁰⁶ Baza Biura Informacji Kredytowej 2018 rok.

Rysunek 13.1. Motywy niespłacania należności przez dłużników w 2018 roku.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych pochodzących z BIG InfoMonitor z 2018 roku.

Tabela 13.1. Liczba zobowiązań kredytowych oraz pozakredytowych w 2018 r. w Polsce

	LICZBA DŁUŻNIKÓW	KWOTA ZALEGŁOŚCI	ŚREDNIA ZALEGŁOŚĆ NA OSOBĘ
POZAKREDYTOWE	2 203 458	41,22 mld zł	18 708 zł
KREDYTOWE	1 180 988	35,43 mld zł	29 997 zł
OGÓŁEM	2 796 054	76,65 mld zł	27 413 zł

Źródło: opracowanie własne na podstawie Rejestr Dłużników BiG InfoMonitor i baza Biura Informacji Kredytowej.

„namacalności” pieniądza.³⁰⁷ Klasycznym przykładem wyżej ukazanej tezy jest istnienie i używanie kart kredytowych przez dłużników, które to powodują wzrost konsumpcji oraz spadek oszczędności.³⁰⁸ Raport Związku Banków Polskich z 2018 roku ukazał, iż zdecydowanie wzrósł obrót bezgotówkowy z udziałem kart

³⁰⁷ D. Ariely, *Predictably Irrational: The Hidden Forces That Shape Our Decisions*. Harper 2009.

³⁰⁸ Ukazując konsekwencję nadmiernego kredytowania gospodarstw domowych należy odnieść się do kredytów subprime, popularnych w Stanach Zjednoczonych w 2007 roku, których to nadmierna popularność doprowadziła do kryzysu gospodarczego w 2008 roku. Kredyty subprime charakteryzują się tym, iż są udzielane kredytobiorcom o niskiej zdolności kredytowej, najczęściej pod zakup nieruchomości, uważane za kredyty hipoteczne gorszej jakości. Wzrost poziomu dostępności kredytów przyczynił się do zwiększenia popytu na nieruchomości i podniesienia ich cen. Międzynarodowy Fundusz Walutowy określa kredyt subprime jako udzielany kredytobiorcy, którego charakteryzuje przynajmniej jedna z poniżej wskazanych cech:

- zła historia kredytowa wynikająca z opóźnień w spłacie bądź niewypłacalności,
- słaby scoring kredytowy lub wysoki poziom wskaźnika *debt-to-income* DTI (powyżej 50%),
- brak bądź niepełna historia kredytowa.

o różnym charakterze a dynamika wzrostu kart debetowych i kredytowych w latach 2007– 2017 wynosiła aż 145,3%.³⁰⁹

Zjawisko zadłużania się gospodarstw domowych jest niewątpliwie związane z funkcjonowaniem w warunkach gospodarki rynkowej oraz istniejącym równoległym procesem konsumpcji. Jednorazowe czy też stale pojawiające się potrzeby wywierają wpływ na zachowania konsumpcyjne gospodarstw domowych dynamizując bądź hamując rozwój gospodarczy³¹⁰. Zjawisko nadmiernego kredytowania wynika z dążenia konsumenta do ciągłego zaspokajania wszelakich potrzeb przy jednoczesnej maksymalizacji efektu „zadowolenia”, „spełnienia”, często ponad swój stan majątkowy.³¹¹ Tym samym gospodarstwa domowe zamiast korzystać z dochodów własnych czy też oszczędności ulegają impulsowi i sięgają po alternatywne środki, jakimi są kredyty konsumpcyjne udzielane przez określone instytucje finansowe.³¹²

Nadmierne zadłużenie gospodarstw domowych powoduje oprócz kosztów w znaczeniu finansowym również, tak samo istotne, koszty społeczne, w tym wykluczenie społeczne. Niniejsze zjawisko, zwane także marginalizacją społeczną, należy definiować jako ograniczone uczestnictwo w danym porządku społecznym wraz z ograniczeniem dostępu do podstawowych instytucji i funkcji tego porządku; w przypadku wykluczenia finansowego głównie do rynku konsumpcji – rynku *consumer finance*.³¹³ Utrudnienie to wynika z decyzji podjętych przez członków gospodarstw domowych z uwagi na zmianę ich stylu życia czy też z powodu uzyskiwania dochodów zmniejszających a wręcz uniemożliwiających im uczestnictwa w procesach związanych z konsumpcją. Poprzez pogłębienie złej sytuacji materialnej zmniejsza się poziom uczestnictwa gospodarstwa w statystycznych działaniach podejmowanych przez innych obywateli określonego społeczeństwa.³¹⁴

W wypadku upadłości konsumenckiej można wyróżnić dwa modele: amerykański *fresh start* (bankructwo tzw. „na życzenie”, bezgranicznie tolerancyjne systemy oddłużania) oraz kontynentalny europejski *earned fresh start* (bankructwo i oddłużanie dla uczciwych dłużników, którzy w stanie zadłużenia znaleźli się w związku z nagłą sytuacją życiową).³¹⁵ Wspólnym mianownikiem powyższych modeli jest ograniczanie dostępu do upadłości konsumenckiej przy jednoczesnej

³⁰⁹ Raport Związku Banku Polskich, marzec 2018 r.

³¹⁰ Cz. Bywalec, L. Rudnicki, *Konsumpcja*, PWE, Warszawa 2002.

³¹¹ A. Dąbrowska, *Przemiany w strukturze konsumpcji i ich uwarunkowania* (w:) *Konsument i konsumpcja we współczesnym świecie*, M. Janoś-Kresło, B. Mróz (red.), Oficyna Wydawnicza SGH, Wydanie I, Warszawa 2006.

³¹² T. Zalega, *Konsumpcja w gospodarstwach domowych o niepewnych dochodach*, Wyd. Wydziału Zarządzania UW, Wydanie I, Warszawa 2008.

³¹³ K. W. Frieske, *Marginalność społeczna*, (w:) *Encyklopedia socjologii, praca zbiorowa*, tom 2, Oficyna Naukowa, Warszawa 2000.

³¹⁴ B. Szopa, *Wokół zagadnień ubóstwa i bogactwa*, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie, Kraków 2012.

³¹⁵ W. Szpringer *Kredyt konsumencki i upadłość konsumencka na rynku usług finansowych UE*, Wyd. ABC, Warszawa, 2005.

ocenie moralności płatniczej dłużnika (zapobieganie hazardowi moralnemu i lekkomyślnemu zadłużaniu się na koszt społeczeństwa), stosowanie instytucji upadłości konsumenckiej do pasywnego zadłużenia, wynikającego z obiektywnych okoliczności (nie zawinionych przez uczciwego konsumenta).³¹⁶

3. Analiza kredytowania gospodarstw domowych na podstawie danych banku PKO BP S.A. oraz mBank S.A. w 2015 i 2018 roku w aspekcie egzekucji należności – studium przypadku

Dane zgromadzone przez Komisję Nadzoru Finansowego ukazały, iż wartość ogólna zobowiązań gospodarstw domowych w Polsce w 2018 roku wyniosła 708,4 mld złotych, a prawie 2/3 tejsze kwoty przypada na kredyty hipoteczne w kwocie 421,4 mld złotych.³¹⁷ Analizując te dane w kontekście postępowania egzekucyjnego i zadłużenia polskich gospodarstw domowych w tejsze kategorii można zauważyć, iż w ciągu ostatnich dziesięciu lat gospodarstwa te zwiększyły aż trzykrotnie wartość zaciągniętych kredytów.

W niniejszym przykładzie zostały wzięte pod uwagę przy analizie porównawczej największy bank detaliczny funkcjonujący na rynku polskim bank PKO BP S.A. oraz bank średniej wielkości mBank S.A., aby zobrazować efektywność egzekwowania należności kredytowych i poddać wyżej wymienione banki porównaniu, co prowadzić będzie do pytania badawczego jakoby zmiany przepisów w 2015 i 2018 roku mogłyby wpłynąć na egzekucję bankowych należności wobec polskich gospodarstw domowych i tym samym na wyniki finansowe banków.

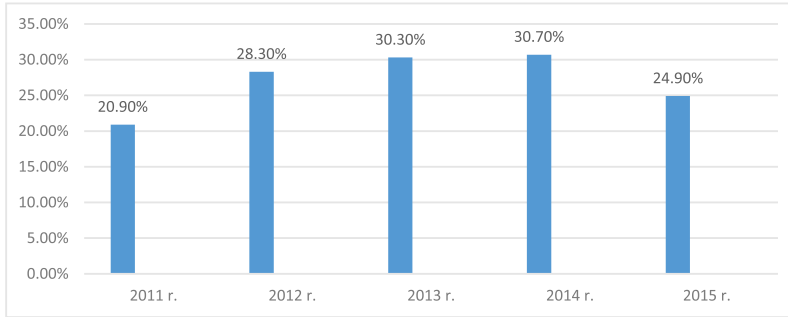
Bank PKO BP szczególnie w reakcji na zmiany warunków spłaty mieszkaniowych kredytów denominowanych w CHF i zmiany w regulacjach egzekucyjnych podjął działania mające na celu zminimalizowanie strat z punktu widzenia ewentualnych ich egzekucji.³¹⁸

Zgodnie ze sprawozdaniem finansowym banku PKO BP S.A. bank ten w 2015 roku zmienił proces kredytowania segmentu korporacyjnego i inwestycyjnego, w tym bank wdrożył usprawnienia w zakresie bieżącego monitorowania portfela kredytowego. Ocenę ryzyka zgodnie z nowym modelem wykonują jedynie komórki oceny ryzyka kredytowego. Jednocześnie w procesie podejmowania decyzji kredytowych dla tych klientów wdrożono model dwuosobowego podejmowania decyzji przez przedstawicieli komórek biznesowych i komórek oceny ryzyka kredytowego.

³¹⁶ W. Szpringer, *Upadłość konsumencka. Inspiracje z rozwiązań światowych i rekomendacje dla Polski CeDeWu*, Warszawa, 2006.

³¹⁷ Dane pochodzące z raportu Komisji Nadzoru Finansowego z 2018 roku, dostęp: 19.01.2022.

³¹⁸ Przegląd strategii oraz wyniki finansowe PKO Banku Polskiego za 2015 rok, Warszawa 2016, dostęp: 19.01.2022.

Rysunek 13.2. Udział banku PKO BP S.A. w nowej sprzedaży kredytów mieszkaniowych w latach 2011–2015.

Źródło: opracowanie własne na podstawie Sprawozdanie Zarządu z działalności PKO Banku Polskiego SA za 2015 rok, Warszawa 2016, dostęp : 19.01.2022.

W 2015 roku w banku wdrożono także rozwiązania aplikacyjne i proceduralne usprawniające proces pomiaru utraty wartości ekspozycji kredytowych i przychodu odsetkowego. Rozwijano wykorzystywane metody kalkulacji odpisów i rezerw, w tym metodykę szacowania parametrów portfelowych, z odpowiednim uwzględnieniem portfela przejętego w 2014 roku banku i przejętego w 2015 roku portfela SKOK.³¹⁹

Z punktu widzenia postępowania egzekucyjnego jednym z ważniejszych wskaźników znajdujących się w sprawozdaniu finansowym jest udział kredytów i pożyczek z rozpoznaną utratą wartości dla banku. Ukazuje on w jakiej wysokości kredyty zostają spłacane przez kredytobiorców, które spłaty są skuteczne, a które kredyty warto by było sprzedać jako wierzytelności, gdyż nie są one spłacane przez dłużników (tabela 13.2).

Udział kredytów z rozpoznaną utratą wartości PKO Banku Polskiego SA w portfelu kredytowym brutto wyniósł 6,4% na dzień 31 grudnia 2015 roku i w porównaniu do stanu na dzień 31 grudnia 2014 roku spadł on o 0,3 p.p. Wskaźnik pokrycia kredytów z rozpoznaną utratą wartości dla PKO Banku Polskiego SA wyniósł 63,0% na dzień 31 grudnia 2015 roku w porównaniu do 61,0% na dzień 31 grudnia 2014 roku.

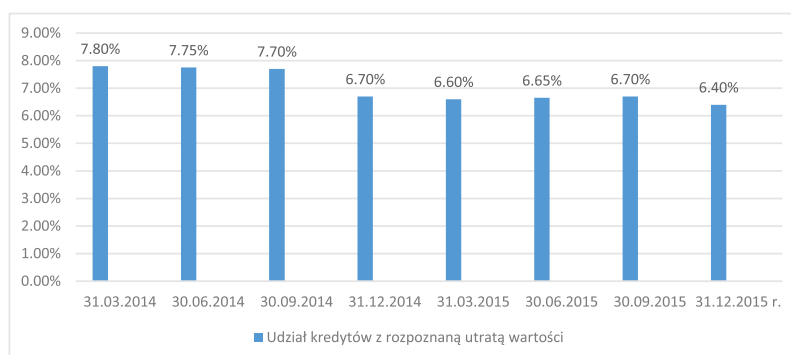
Pod wpływem rosnącego oprocentowania (wzrost marż nawet przed wprowadzeniem podatku bankowego), ostrzejszych wymogów dotyczących wskaźnika LTV i relatywnie niskiej atrakcyjności kredytu hipotecznego w warunkach obowiązywania dodatkowych obciążeń dla banków, mBank S.A. przewidział spadek dynamiki kredytów hipotecznych. Zrównoważyły jednak tą zależność szybsze wzrosty w segmencie kredytów konsumpcyjnych (weźmy pod uwagę chociażby wpływ realizacji rządowego programu 500+ na poprawę zdolności kredytowej), a także wysokie tempo wzrostu kredytów korporacyjnych.

³¹⁹ Przegląd strategii oraz wyniki finansowe PKO Banku Polskiego za 2015 rok, Warszawa 2016, dostęp: 19.01.2022.

Tabela 13.2. Struktura portfela kredytowego oraz utworzonych odpisów z tytułu utraty wartości ekspozycji kredytowych PKO BP S.A. (w mln PLN)

	31.12.2015	31.12.2014	Zmiana 2015/2014
Kredyty i pożyczki udzielone klientom			
Wyceniane według metody zindywidualizowanej	6 799,2	6 616,0	2,8%
ze stwierdzoną utratą wartości	4 972,2	5 138,1	-3,2%
bez stwierdzonej utraty wartości	1 826,9	1 477,9	23,6%
Wyceniane według metody portfelowej	7 552,3	7 209,9	4,7%
Wycenianie według metody grupowej (IBNR)	182 091,3	171 258,9	6,3%
Kredyty i pożyczki udzielone - brutto	196 442,7	185 084,8	6,1%
Odpisy na ekspozycję wyceniane według metody zindywidualizowanej	(2 630,5)	(2 599,2)	1,2%
ze stwierdzoną utratą wartości	(2 617,8)	(2 583,4)	1,3%
Odpisy na ekspozycję wycenianą według metody portfelowej	(4 713,0)	(4 322,7)	9,0%
Odpisy na ekspozycję wycenianą według metody grupowej (IBNR)	(546,7)	(605,4)	-9,7%
Odpisy - razem	(7 890,2)	(7 527,2)	4,8%
Kredyty i pożyczki udzielone - netto	188 522,4	177 577,6	6,2%

Źródło: Sprawozdanie Zarządu z działalności PKO Banku Polskiego SA za 2015 rok, Warszawa 2016, dostęp: 19.01.2022.

Rysunek 13.3. Udział kredytów i pożyczek z rozpoznaną utratą wartości dla PKO BP S.A. oraz wskaźnik ich pokrycia odpisami w latach 2014-2015.

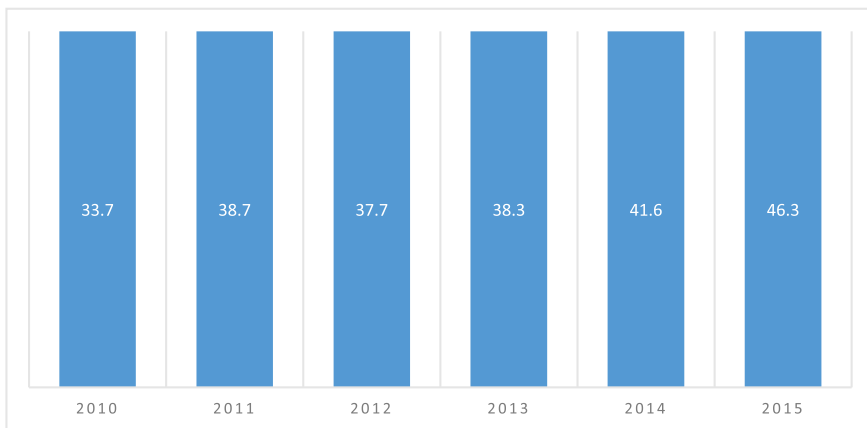
Źródło: Sprawozdanie Zarządu z działalności PKO Banku Polskiego SA za 2015 rok, Warszawa 2016, dostęp: 20.01.2022.

Na koniec 2015 roku odpisy netto z tytułu utraty wartości kredytów i pożyczek w Grupie mBanku wyniosły 102,6mln zł. W porównaniu z poprzednim kwartałem były one niższe o 8,4 mln zł, tj. 7,6%.

Wolumen kredytów udzielonych klientom indywidualnym w mBank S.A. wzrósł w relacji do końca III kwartału 2015 roku o 877,3 mln zł, tj. 1,9%, do poziomu 46 258,7 mln zł.

Tabela 13.3 prezentuje sprzedaż kredytów w banku mBank S.A. w analizie kwartalnej, przy czym zostały również przedstawione zmiany kwartalne w procencie, jak i zmiany roczne.

W celu wykazania zależności pomiędzy zwiększającym się zadłużeniem gospodarstw domowych w sferze kredytów mieszkaniowych, w tym hipotecznych, a wycofaniem z obiegu bankowych tytułów wykonawczych, oraz zmniejszeniem terminów przedawnienia zobowiązań, których to efekty jak zostało wspomniane już wyżej, będą możliwe do ukazania dopiero w nadchodzących latach, poniżej została przedstawiona analiza elementów sprawozdania finansowego banku PKO BP S.A. i mBank S.A. z 2018 roku. Rok 2018 był rokiem kluczowym dla zmian w zakresie regulacji prawnych egzekucji zobowiązań z uwagi na nie tylko wymie-

Rysunek 13.4. Kredyty brutto ogółem mBank S.A. (w mld zł) w latach 2010 – 2015.

Źródło: Skonsolidowany raport finansowy banku mBank S.A. za rok 2015, dostęp: 20.01.2022.

Tabela 13.3. Sprzedaż kredytów w banku mBank S.A. w latach 2014–2015

Kredyty w mln zł	31.12.2014	30.09.2015	31.12.2015	Zmiana kwartalna	Zmiana roczna
Kredyty hipoteczne	30 540, 1	32 908,5	33 473,4	1,7%	9,6%
Kredyty niehipoteczne	7 985,9	8 784,0	8 871,3	1,0%	11, 1%

Źródło: Skonsolidowany raport finansowy banku mBank S.A. za rok 2015, dostęp : 20.01.2022.

nione już zmiany terminów przedawnień, ale także zmiany całkowite w zakresie ustaw o kosztach komorniczych czy samych komornikach, będących egzekutorem bankowych należności.

Od 2018 roku zostały zmienione standardy co do klasyfikacji i wyceny aktywów finansowych, w tym nowy model, którym jest Międzynarodowy Standard Sprawozdawczości Finansowej nr 9 (MSSF 9) na nowo wyznaczający oczekiwane straty kredytowe w celu obliczenia odpisów z tytułu utraty wartości, co istotne jest w stosunku do tej pracy, gdyż pozwala na określenie zadłużenia z tytułu kredytów, a tym samym daje możliwość oszacowania liczby niesolidnych dłużników i oceny czy zadłużenie z tego tytułu uległo powiększeniu bądź zmniejszeniu. Zmiana jaką wprowadza MSSF 9 polega na rozpoznaniu i pomiarze utraty wartości w oparciu o koncepcję strat oczekiwanych, a nie jak było to dotychczas – koncepcji strat poniesionych.

Działając na powyższych zasadach bank PKO BP S.A. w 2018 roku uwzględnił posiadane zabezpieczenia spłaty ekspozycji kredytowych przy równoczesnym szacowaniu oczekiwanej spłaty kredytu.

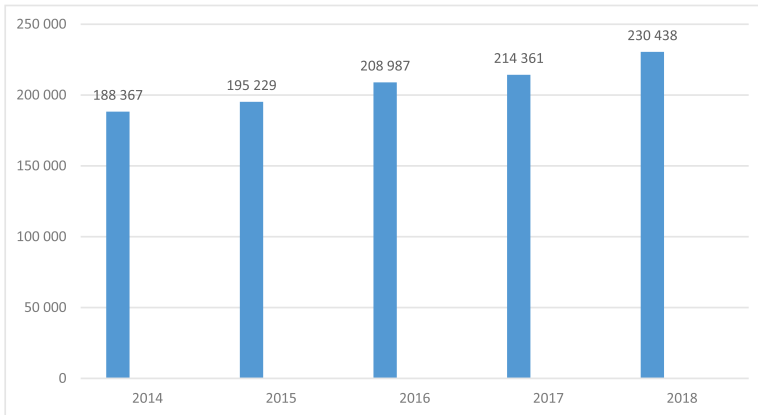
Bank PKO BP S.A. w 2018 roku poddał analizie strukturę portfela kredytów mieszkaniowych względem poziomów LTV (ang. *Loan to Value*), który to wskaźnik określa stosunek kwoty kredytu do wartości zabezpieczenia (wartości nieruchomości) – im wyższy wskaźnik LTV tym mniejszy jest wymagany wkład własny przez bank.

Tabela 13.4. Struktura portfela kredytów mieszkaniowych grup według LTV w banku PKO BP S.A. w roku 2017 i 2018

Struktura portfela kredytów mieszkaniowych grupy według LTV	31.12.2018	31.12.2017
0%-40%	20,72%	19,07%
41%-60%	26,06%	22,72%
61%-80%	38,55%	33,80%
81%-90%	10,25%	16,21%
91%-100%	1,95%	4,02%
Powyżej 100%	2,50%	4,18%
Razem	100,00%	100,00%

Źródło: opracowanie własne na podstawie *Sprawozdanie Zarządu z działalności PKO Banku Polskiego SA za 2018 rok*, dostęp : 20.01.2022.

Poniższy wykres przedstawia finansowanie udzielone klientom banku PKO BP S.A. w latach 2014–2018 i jak można zauważyć, najwięcej środków zostało przyznane klientom w 2018 roku, co ukazuje tendencję polskich gospodarstw domowych do coraz częstszego zadłużania.

Rysunek 13.5. Finansowanie udzielone klientom banku PKO BP S.A. w latach 2014–2018 (w mld zł).

Źródło: opracowanie własne na podstawie *Sprawozdanie Zarządu z działalności PKO Banku Polskiego SA za 2018 rok*, dostęp : 20.01.2022.

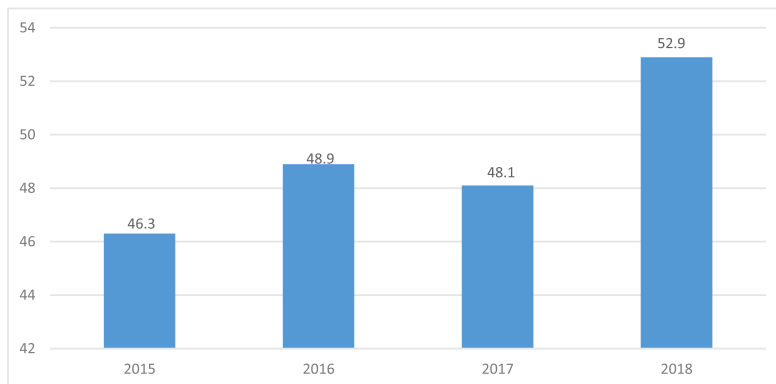
Dodatkowo z danych pochodzących ze sprawozdania finansowego banku PKO BP S.A. wynika, iż 2018 roku 26,1% spośród wszelkich kredytów stanowiły kredyty mieszkaniowe, przy czym w 2015 liczba ta wynosiła 25,5 %, jednakże należy zwrócić uwagę, iż 2015 liczba sprzedanych kredytów hipotecznych wynosiła najmniej na przestrzeni lat 2014–2018, bowiem było 24,9% a w 2018 roku liczba ta wynosiła 28,9 %, co może być oznaką pokłosa zakazu prowadzenia egzekucji z należności bankowych na podstawie bankowego tytułu egzekucyjnego – banki wcześniej w celu zabezpieczenia spłaty kredytu zaczęły udzielać coraz więcej kredytów hipotecznych.

Zostały już wspomniane zmiany w przepisach, w tym zakaz prowadzenia egzekucji z bankowych tytułów egzekucyjnych, jednakże należy także zaznaczyć, iż w roku 2019 zostały wprowadzone nowe zasady i ograniczenia dotyczące leasingu operacyjnego środków transportu osobowego, co znacznie wpłynęło na akcję kredytową w 2018 roku w mBanku. Przedsiębiorcy analogicznie obawiający się nadchodzących zmian zaczęli korzystać z coraz większej liczby umów leasingu oraz kredytów w celu skorzystania z obowiązujących w tamtym czasie mniej rygorystycznych niż w kolejnym roku przepisów.

Warto zaznaczyć, iż na koniec 2018 roku największy udział w strukturze aktywów Grupy mBanku miały kredyty i pożyczki udzielone klientom (65,0%). Wartość kredytów i pożyczek netto na koniec 2018 roku wyniosła 94722,6 mln zł.

Analizując powyższe dane należy stwierdzić, iż wzrost kredytów i pożyczek w 2018 roku występował ogólnie w bankach, która to mogła być między innymi wynikiem spodziewanego zaostrzenia polityki kredytowej w konsekwencji wzrostu ryzyka kredytowego związanego z zakazem emitowania przez bank bankowych tytułów egzekucyjnych oraz zmniejszenia się okresu przedawnienia zadłużenia obowiązującego od 2019, jednakże ustanowione już w 2018 roku.

Banki zachowały jednak prawo do skorzystania z egzekucji nieruchomości dłużnika bez znaczenia na wysokość zadłużenia, co zazwyczaj w praktyce egze-

Rysunek 13.6. Kredyty brutto ogółem (w mld zł) udzielone przez mBank S.A. w latach 2015–2018.

Źródło: Skonsolidowany raport finansowy banku mBank S.A. za rok 2018, dostęp : 20.01.2022.

kucyjnej stanowi pewnego rodzaju katalizator w stosunku dla zachowania dłużnika, który w obawie przed utratą domu dokonuje dobrowolnych wpłat na poczet należności, co spowodowało, że akcja kredytowa na rynku mieszkaniowym nie miała dodatkowych ograniczeń związanych z nowym wymiarem ryzyka prawnego.

Podsumowanie

Podsumowując przedstawione wyniki analizy banków PKO BP S.A. oraz mBank S.A. w zakresie udzielania i egzekwowania zobowiązań w roku 2015 i 2018 można stwierdzić związek zmian regulacji prawnych w niniejszych latach na zaciąganie i spłacanie zobowiązań przez polskie gospodarstwa domowe. Należy jednakże zauważyć, że w przytoczonym studium przypadku nie brano pod uwagę innych czynników, w tym takich jak wpływ stopy procentowej i czynników makroekonomicznych, co może być przedmiotem odrębnych badań w zakresie oceny skali wpływu poszczególnych czynników regulacyjnych na wyniki finansowe banków.

Problematyka przedstawiona w niniejszym opracowaniu miała za zadanie ukazanie zakresu zmian regulacji prawnych w powiązaniu z efektywnością i skutecznością egzekucji zobowiązań polskich gospodarstw domowych, co przedstawia *case study* dotyczący należności bankowych. Można stwierdzić, że zmiana regulacji miała wpływ na rozmiar akcji kredytowej oraz zakres ściągalności należności trudnych. Egzekucja należności bankowych w latach 2015 i 2018 uległa wielu zmianom regulacyjnym, a w szczególności ważny wpływ na nią miał wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 14 kwietnia 2015 roku, gdy zniesiona została możliwość wystawiania bankowych tytułów egzekucyjnych, stanowiących podstawę do egzekwowania swych należności przez bank w krótkim okresie czasu, bez oczekiwania na wydanie tytułu egzekucyjnego przez sąd. Kolejny czynnik stanowiło także zmniejszenie dochodzenia roszczeń przez banki z tytułu niespłaconych kredytów mieszkaniowych oraz hipotecznych, w tym szczególnie wzmożonych

postępowania egzekucyjnych mających swoje źródło w braku spłaty kredytów walutowych wziętych przez kredytobiorców we franku szwajcarskim na skutek gwałtownego zmiany kursu walutowego CHF w podanym okresie.

Kolejnym argumentem potwierdzającym hipotezę badawczą jest wzmocnienie pozycji dłużnika w stosunku do wierzyciela – w szczególności banku – poprzez liczne zmiany przepisów prawa jak wspomniane powyżej, ale w tym także nowelizacja prawa upadłościowego znacząco związana z postępowaniem egzekucyjnym, która to weszła w życie w marcu 2020 roku. W tejże nowelizacji ustawodawca zrezygnował z badania przez sąd na etapie postępowania o ogłoszenie upadłości kwestii zawinienia przez dłużnika w doprowadzeniu do stanu niewypłacalności, co oznacza, iż każdy dłużnik może taką upadłość ogłosić.

Konsekwencją braku możliwości egzekwowania należności bankowych przez te instytucje może być przede wszystkim zmniejszona liczba udzielanych kredytów, czyli zwiększenie wymagań na jakich potencjalny kredytobiorca będzie mógł dany kredyt uzyskać i tym samym ograniczenie dla konsumentów dostępności kredytów.

Kolejnym rozwiązaniem zwiększającym efektywność egzekucji mogłoby stanowić uszczelnienie, czy wręcz zaostrzenie przepisów Kodeksu Postępowania Cywilnego, jak i Ustawy o Komornikach Sądowych, które to nadawałyby komornikowi więcej narzędzi pozwalających na egzekucję należności, czy też zwiększenie opłat komorniczych w celu prewencyjnym – jak zostało ukazane, dłużnicy nie korzystają z możliwości szybszego spłacania zadłużenia przy mniejszej opłacie egzekucyjnej, tym samym można wysnuć wniosek, iż podwyższenie tych opłat bądź zastosowanie innych środków jakimi dysponuje sąd, jak stosowanie grzywny, czy też kary ograniczenia wolności w postaci prac społecznych mogłoby wywołać pewną przymusowość i doprowadzić do regularnego spłacania zobowiązań dłużnika w ślad za większą penalizacją zjawiska złych długów. Takie rozwiązania jednak wymagałyby jednoczesnego udrożnienia upadłości konsumenckiej dla osób popadających w pętlę długu z przyczyn losowych.

Reasumując, w celu ograniczenia działań prowadzących do w/w scenariusza należałoby wprowadzić rozwiązania, regulacje, które by wzmogły kontrolę nad należnościami trudnymi polskich gospodarstw domowych. Jednym z nich mogłoby być zwiększenie edukacji osób zaciągających zobowiązanie w zakresie negatywnych skutków powodujących brak spłaty zadłużenia, wdrożenie instytucji kuratora finansowego (np. w formie nowych zadań komorników) lub rozszerzenie działalności funduszy poręczeniowych, co mogłoby na wzór innych krajów znormalizować w większym zakresie relacje konsumentów i kredytodawców.